

Tolkien-tider: (NPK) *Ringenes herre*, *Hobbiten* og *Silmarillion* er reine pengemaskinen for forlaget Tiden. Til nå i år er det selt over 90.000 eksemplar av Tolkien-bøkene, meir enn i heile fjor. Tiden lanserer i haust ei praktutgåve av *Ringenes herre* med illustrasjonar av Alan Lee.

Albert Åberg er 30 år:

(NPK) Vi har alle høyr om Albert Åberg. I tre tiår har han fengsla og underheldt barn i mange land. No i helga feirar svenskane 30-årsjubileum for Gunilla Bergströms bøker om Albert Åberg i Stockholm.

I Sverige går Albert under namnet Alfons Åberg, og den første boka om

han kom ut tidleg på 1970-talet. Gunilla Bergström både teiknar og fortel om den vesle guten som bur saman med pappaen sin. Meir enn 23 boktitlar om Alfons Åberg er gjevne ut på 29 ulike språk. 3,2 millionar bøker om Albert er trykte i heimlandet Sverige. 2.717.600 bøker er trykte utanfor Sverige, 958.000 berre i Noreg.

KRIGEN

Dei gode av hjartet

Vel tjue nordmenn har blitt offisielt heidra for å ha berga norske jødar frå Holocaust under krigen. Men hjelparane tykkjer ikkje det er noko å snakke om.

Roald Helgheim

roald@dagogtid.no

– Dei tenkte ikkje på at dei gjorde noko spesielt. Dei berre gjorde det, seier Irene Levin, som fekk begge foreldra, ein onkel, ei tante og ei mormor berga frå den første transporten av jødar til Tyskland i november 1942. Ni personar var med om å hjelpe dei, for to år sidan vart dei æra med tittelen «Righteous Among The Nations».

Bak denne utmerkinga står Yad Vashem, eit Holocaust-senter i Jerusalem til minne om både martyrane og heltane. Dei arbeider ikkje berre med å dokumentere offera for Holocaust, men også dei som med fare for livet hjelpte jødar til å komme seg unna. Til nå har over 19.000 kvinner og menn verda over blitt heidra og dekorert som «dei gode av hjartet», og talet er stadig veksande. Per 1. januar toppar Polen lista med 5632 dekorerte hjelparar. Oppsiktsvekkjande er Nederland sine 4464, mens talet på hjelparar i Frankrike er på vel 2000, Ukraina 1755 og Belgia 1322. I Skandinavia låg Noreg på topp ved årsskiftet med

20, føre Danmark med 17 og Sverige med 10. I tillegg til einskildpersonane er den norske motstandsørsla også heidra, viser oversynet frå Yad Vashem.

I år har to nye namn kome på den norske lista. Det fortel Herman Kahan, som leier den norske venneforeininga for Yad Vashem i Oslo. Dei to er Margit Tosterud frå Oslo og Astrid Michelsen frå Trondheim.

– Talet 22 er altfor lite. Mange som hjelpte jødane under krigen, tykkjer ikkje det er noko å snakke om. Difor er dei også vanskeleg å få tak i, seier Herman Kahan.

Politihjelp

– 22 ser ut som eit lite tal for Noreg, men ettersom Danmark er kjent for å ha berga unna langt fleire jødar, er det verdt å merke seg, seier Per Ole Johansen ved Institutt for kriminologi (den danske motstandsørsla er også kollektivt heidra). Johansen skreiv boka *Oss selv nærmest* om Noreg og jødane, og har sidan forfatta mange artiklar om deportasjonen av norske jødar i 1942 og 1943. At politiembetsmannen som leidde aksjonen mot jødane i Oslo vart frifunnen etter krigen, var ei av dei oppsiktsvekkjande avgjerdene under rettsoppgjeret.

– Men vi må ikkje gløyme at også politimenn var med på å berge jødar, seier Johansen, som fortel at Henrik Hebo, som var sjåfør for den nazistiske politiministeren Jonas Lie, arrangerte fleire transportar med jødar til Sverige, med væpna politi som vakter.

Talet på omkomne norske jødar

På Yad Vashems liste over folk som berga livet til jødar under krigen, er Tyskland oppført med 358 personar. Terroren mot jødane byrja kort tid etter at Hitler hadde fått makta. Her er Hitler-Jugend i gang med å klistre plakatar på jødiske verksemdar.

Bilete frå Kristian Ottosen: *Den annen verdenskrig*

under krigen er no 768. Berre nokre få av dei som vart sende med hovudtransportane til Tyskland 26. november 1942 og 25. februar 1943, overlevde. Det var rundt 1700 jødar i Noreg ved krigsutbrøtet.

– Sjølv om talet på omkomne

norske jødar relativt sett er stort, må vi ikkje gløyme dei som vart berga, seier Johansen. Ulike motstandsgrupper og veteranar frå Nansenhjelpea hjelpte rundt 900 jødar til å komme over grensa til Sverige. Ei av dei var Sigrd Hellie-

sen Lund, som vart varsla av norsk politi både 25. oktober og 25. november, og som greidde å varsla meir enn 100 jødar i Oslo. J.F. Myklebust var politimann i hovudstaden og forstod at aksjonen mot jødane var byrjinga på eit

Svanger under Holocaust

Då Fanny Raskow og ektemannen Herman vart varsla om jødedeportasjonane, gjekk ho svanger i sjuande måned med dottera Irene.

– Difor kallar eg meg ein overleva, seier Irene Levin, styremedlem i det norske Holocaust-senteret og professor ved Høgskulen i Oslo. Saman med foreldra vart onkel Rolf Scheer, tante Frida Leimann og mormor Dora Pinkowitz berga under dramatistiske omstende i Oslo. I februar 2000 heldt Irene Levin talen til dei ni hjelparane som vart inn-

lemma i The Righteous Among the Nations av Yad Vashem-senteret i Jerusalem. Dei ni var Agnes og Einar Follstad, Agnes og Carl Wilhelmssen, Alfild Bonnevie, Nanti og Harald Bryn, og Valdis og Finn Nielsen. Nanti og Harald Bryn var ansvarlege for flyktningetransporten på Austlandet. Irene Levin opplyser at fire andre norske hjelparar etter

alt å dømme blir heidra med det første.

– Typisk for hjelparane var at dei gjorde det utan å nøle. Utan å ta atterhald sette dei sine egne liv i fare. Denne typen handlingar er ei påminning i ei tid då dei fleste av oss blir oss sjølve meir enn nok, sa Irene Levin i talen.

– Du kallar deg sjølv ein overleva?

– Det har eg byrja med i dei seinare åra, seier Levin. Om hjelparane ikkje tykkjer det er noko å snakke om, er også mange av dei overlevande tagale om fortida. Med utgangspunkt i dei overlevande skreiv Irene Levin i fjor artikkelen «Taushetens tale» i Nytt Norsk Tidsskrift.

– Dei ville ikkje snakke om det, men det låg der som ein verkebyll.

Sivesind til ettertanke:
Galleri Dobloug viser for tida den største presentasjonen av biletkunstnaren Bengt Sivesind: Måleri, akvarellar, teikningar og litografi – 120 arbeid i alt. I føreordet til utstillingskatalogen seier kunstnaren at han har konsentrert seg om hovud, andlet og munnar. Han arbeider i ei figurativ biletvord og

prøver å strekke opplevinga av kjende omgrep mot grensa til abstraksjon. Vidare skriv han: «Vi lesar ofte ansikter utfra gitte forutsetningar, derfor er det spennende å fokusere på et kjent og intimt fragment som munnen, sette den ut av sammenheng, fremmedgjøre den i en nærmest surrealistisk kontekst. En munn blir en reise.»

Film om Tampa: (NPK) Selskapet Videomaker på Finnsnes har fått pengar til å utvikle ein spelefilm om flyktningane som vart redda av det norske skipet Tampa utanfor Australia. Produksjonen er eit samarbeid mellom selskap frå fleire land. Filmen tek utgangspunkt i flyktning-tragedien og det politiske spelet rundt dei 434 flyktningane, fortel NRK Troms.

„*Dei er audmjuke, smålatne menneske som ikkje snakkar høgt om det dei har gjort, fordi dei såg på det som sjølv sagt å hjelpe menneske i naud*

grufulle brotsverk. Difor åtvara han jodar, slik andre kollegaer gjorde landet rundt. Ein av dei kviskra til den seinare så kjende Robert Savosnik i Trondheim at dei hadde ordre om å arrestere han. Ein del av hjelparane måtte betale med sine eige liv.

Per Ole Johansen har også skrive om forfølginga av dei norske jødane i *The Holocaust Encyclopedia*, der Walter Laqueur er redaktør. Laqueur skriv i 1980 boka *The Terrible Secret* (norsk utgåve i 1991: *Det ufattelige var sant*) om korleis Vesten fekk kjemskap til den ende-

lege utryddinga av dei europeiske jødane.

Det sømelege mennesket

Om meir enn 19.000 menneske var med på å berge jodar frå Holocaust, er det i den store samanhengen eit lite tal. I mesteparten av omverda var folk passive og likesæle tilskodrarar. Dei som greip inn for å hjelpe, var «the exception to the rule», som ein tidlegare leiar av Yad Vashem, Mordecai Paldi, seier det. Av dette skulle ein tru at dei som med livet som innsats hjalp jodar, var einestående menneske.

– Det dei har sams, er det vi kan

kalle *common human decency*, alminneleg menneskeleg sømd, sa Francois Rochat, ein sveitsisk psykolog som nyleg heldt ei førelising om emnet i Oslo.

– Dei er audmjuke, beskjedne menneske som ikkje snakkar høgt om det dei har gjort, fordi dei såg på det som sjølv sagt å hjelpe menneske i naud. Elles er dei ulike kvarandre som folk flest, og ingen kunne på forhånd seie kven som ville handle slik eller slik, sa Rochat.

– Om det vonde kan bli rutine, som Hannah Arendt har sagt, så kan dei gode gjerningane vere like sjølv sagt handlingar. Å hjelpe var det første dei tenkte på, ikkje seg sjølv. Dei opplevde det ikkje som eit moralsk dilemma. Det som opptok dei, var korleis dei skulle hjelpe på den sikraste måten, seier Rochat, som fann denne haldninga gjennomgåande blant dei han hadde intervjuet.

– Skal forfølginga av ei gruppe

vere effektiv, gjeld det å stille henne i eit dårlegast mogleg lys. Men typisk for dei fleste som ytte hjelp, var at det viktigaste var situasjonen til dei forfulgte, ikkje kva slags menneske dei var. Dei såg kven offera var trass den offisielle propagandaen, seier Rochat. Menneskeleg sømd var å vere oppteken av den menneskeverdet til den einskilde, ikkje av dei stereotypane eller fiendebiletta som vart måla av dei.

YAD VASHEMS NORSKE LISTE

Her er Yad Vashems lista over heidra nordmenn per 1. januar 2002:

- Alfild Bonnevie
- Harald og Nanti Bryn
- Einar og Agnes Follestad
- Erling Malm
- Hans Christian Mamen
- Bjørn, Astrid og August Michelsen
- Finn og Valdis Nielssen
- Alice Resch-Synnestvedt
- Per Roth
- Ingeborg Sletten-Fostvedt
- Margit Tosterud
- Einar Wellen
- Agnes og Carl Wilhelmssen
- Den norske motstandsørsla

(Agnes og Carl Wilhelmssen er foreldra til søstrene Alfild Bonnevie og Agnes Follestad. Yad Vashem oppgir ikkje bakgrunnsstoffet for utmerkningane)

Mange hadde skuldskjensle, særleg for at dei ikkje hadde makta å berge fleire. Dei orka ikkje å sjå seg attende, men ville vidare i livet. Enno i dag er det mange som ikkje snakkar saman om det, endå dei veit om kvarandre, seier Irene Levin. Mor hennar lever enno, og er stadig i kontakt med Agnes Follestad som var med på hjelpeaksjonen.

– Ei av dei overlevande spurde meg kvifor eg driv med dette arbeidet. Eg sa at eg tykte det var så pinleg at så få av dei som gjorde ein innsats i Noreg for å hjelpe, er kjende. For at ein skal bli godkjend som hjelpar etter reglane til Yad Vashem, trengst det vitneprov frå dei som fekk hjelp, og det er ikkje lett. Mange veit ikkje om kvarandre, og mange er døde, seier Irene Levin.

samtiden

TIDSSKRIFT FOR POLITIKK, LITTERATUR OG SAMFUNNSSPØRSMÅL

Samtiden er stedet der landets skarpeste skribenter spissformulerer tendenser i kultur og samfunn

Norges ledende tidsskrift er ute med nr. 3/2002. Les vår tids fortellinger. Blant 18 saker finner du:

- Gore Vidal i samtale med Truls Øra: *Den siste amerikaner*
- Cathrine Holst: *Shabana Rehman og individets frihet*
- Anders Lindseth og Helge Søre: *Samtalens plass i et liv*
- Manuela Ramin-Osmundsen: *Hvordan få til integrering?*
- Magnus Marsdal og Bendik Wold: *Nyliberalismens glidemiddel*
- Göran Rosenberg: *Demokrati for mangfold*
- Slavoj Žižek i samtale med Flogstad og Søbye: *Filosofisk punk rock opera*
- Elisabeth Eide: *Den nye krigens nye språk*
- Dario Fo: *Er dette den nye fascismen?*

Bestill abonnement nå:
abonnement@samtiden.no eller 22 400 400
Sjekk mer på: www.samtiden.no
Student 285,- Privat 325,- Institusjon 375,-
Fås i Narvesen og bokhandel, kr. 95,-

Redaktør:
Knut Olav Åmås

PALESTINAKOMITEEN I NORGE

Helsepersonell som kan tenke seg å dra med Palestinakomiteens kriseteam, kan få nærmere opplysninger ved å kontakte Palestinakomiteen ved Solrunn Sandvik Mikalsen på telefon 22 22 79 07/ 41 64 61 04 eller Heidi Arntsen på telefon 22 69 93 59 eller mobil 95 90 73 96.

Opplysninger kan fåes ved å ringe Palestinabutikken på telefon 22 11 00 26 eller på www.palestinakomiteen.org.

Bli medlem – send penger!

Støtt Palestina: 0532 5541 263